

ДЕПОРТАЦИЯ

Башир лежеше със завързани очи в израелски военен камион, движещ се на юг от град Наблус на Западния бряг. Ръцете му бяха оковани с белезници на гърба, а краката му – оковани и свързани с вериги с трима други затворници.

Свободата му не продължи дълго. Три години след освобождаването му от затвора Башир Хаири отново беше арестуван.

Тази сутрин – 13 януари 1988 година – Башир и други трима мъже бяха изведени от килиите им в затвора Джунейд в Наблус и поведени по бетонния под към изхода на затвора. Действието не дойде изненадващо за международната дипломатическа общност, пресата, защитниците на човешките права, арабския свят и осемстотинте палестинци зад решетките на Джунейд. Арестът на четиримата мъже беше част от по-широки мерки на Израел срещу заподозрени организатори на продължаващите безредици в Газа и на Западния бряг, известни на израелците като бунтове, а за арабския свят – като въстание, на арабски интифада.

Пет седмици по-рано в Газа, а след това на Западния бряг, бяха избухнали демонстрации срещу израелското управление. За двайсет години палестинците, живеещи в контролираните от Израел територии, бяха видели почти всеки аспект от обществения живот, диктуван от окупационна сила. Израелците определяха програмите в училищата, в техни ръце бяха гражданските и военните съдилища, те контролираха здравеопазването и социалните служби, въведоха окупационни данъци и решаваха евентуално коя фирма да получи разрешителни за работа. Макар че израелците бяха разрешили образуването на някои граждански институции, включително профсъюзи и бла-

готворителни организации, към средата на 1980-те години 1,5 милиона палестинци на Западния бряг и в Газа кипяха от недоволство срещу окупацията. Израелците контролираха земята, на която живеяха палестинците, охраняваха достъпа до потоци и водоизточници, които течаха през или под нея. Те можеха да арестуват и хвърлят в затвора жители на Газа или Западния бряг по променливи закони и военни разпоредби, неподлежащи на обществена критика. За двайсет години се бяха натрупали негодувание и съпротива, и в края на 1987 година те достигнаха точката на експлозия.

На 8 декември 1987 година израелско превозно средство – според някои разкази това бил селскостопански камион, други настояваха, че е бил танк – се врязва в редица от коли, превозващи палестински мъже, връщащи се в Газа от ежедневната си ниско платена работа в Израел. Четирима араби бяха убити. Същия ден се разнесе слух, че телата на четиримата мъже са конфискувани от бежанския лагер Джабала от израелски военни, опитващи се да скрият веществени доказателства за убийство на четирима мъже.

По-късно в лагера Джабала се събраха няколко хиляди души за погребението и избухнаха сблъсъци. На следващия ден момчета и младежи започнаха да замерят с камъни израелските войници. Стотици камъни падаха върху военните и те отговориха с огън на месо. Двайсетгодишният Хатем ал-Сиси беше убит; той стана известен като първия мъченик на интифадата. Демонстрациите бързо се разраснаха, първо в останалата част на Газа, а след това – по Западния бряг, като младежи, тийнейджъри и дори момчета на по осем години замеряха с камъни израелските танкове и войници. Навсякъде по Западния бряг и в Газа палестинците обявиха обща стачка, като бойкотираха израелските стоки призоваха „братята доктори и фармацевти“ и „братята бизнесмени и бакали“ да спуснат кепенците на своите магазини – от солидарност с демонстриращите и да стане ясно, че животът в окупираните територии няма да продължи

както преди. Интифадата се роди.

Сега образът на палестинците, който заля телевизионните екрани по света, вече не беше този на похитители, взривяващи самолети, или на маскирани мъже, отвличащи и убиващи олимпийски атлети, а на младежи, хвърлящи камъни срещу окупаторите, които отговаряха с куршуми. Израел, дълго време представян на Запад като Давид сред враждебното арабско море, изведнъж се появи в ролята на Голиат.

Интифадата, първоначално игнорирана от израелския министър на отбраната, Ицхак Рабин, като поредица от незначителни локални безредици, промени динамиката на блискоизточната политика. Палестинците я нарекоха „каменната революция“. Един изтъкнат израелски историк я сравни с „антиколониална война за освобождение“; друг я нарече „палестинската война за независимост“. Въпросът – какъв вид независимост? – щеше да раздели палестинците през следващите години.

Години наред ООП, коалиция от националистически съпротивителни групи с Фатах на Арафат в своя център, доминираше палестинския политически дискурс. Пет дена след избухването на интифадата обаче, в същия бежански лагер в Газа, който беше пръснал семето на въстанието, се появи нова група. Тя се нарече Движение за ислямска съпротива, известно по арабското си съкращение, Хамас. Неговият лидер, един сакат, брадат мъж на средна възраст на име Шейх Ахмед Ясин, беше избягал със семейството си от село ал-Джора през 1948 година; селото по-късно беше разрушено и върху неговите останки беше построен израелският град Ашкелон.

Хамас не подкрепяше признаване на Израел и компромис по отношение правото на завръщане. Организацията се стремеше към ислямска държава на цялата историческа територия на Палестина. Техният учредителен акт описваше евреите като извършващи конспирация, „за да управляват

света“ и заявяваше, че тяхното унищожение ще бъде исторически паралел на победата на Саладин над кръстоносците преди осем века. Безкомпромисната позиция на Хамас по отношение на правото на бежанците да се завърнат по своите домове и нарастващата роля на групата в програмите за социална помощ в окупираните територии, се оказа популярна. Групата незабавно беше сметната за полеви съперник на ООП, чиито лидери, включително Ясер Арафат, бяха в изгнание в Тунис.

Израел, желаещ да отслаби Арафат, отначало насърчаваше разрастването на радикалното Мюсюлманско братство, чиито членове основаха Хамас. Сега Хамас пламенно осъждаше „ционисткото творение“ и неговите репресии срещу интифадата.

Чрез интифадата палестинската съпротива излезе далеч извън границите на Хамас или ограничените възможности на лидерите на ООП да ръководят събитията от Тунис. Голяма част от съпротивата беше спонтанна, особено през първите месеци. Местни комитети изникваха от средите на народа, за да координират демонстрациите, да планират операции от типа „удряй и бягай“ срещу израелски взводове, да провеждат тайни уроци, когато израелските органи затвориха местните училища, да протестираха срещу израелските данъци, да отстраняват израелски стоки от рафтовете в местните магазини и да сформират зърнопроизводителни, птицевъдни и шивашки кооперативи, за да възстановят приходите, когато хората не можеха повече да работят в Израел. Много семейства отглеждаха „градини на победата“, за да заменят израелските доставки на земеделска продукция, люпеха пилета в стари хладилници и наливаха мляко в стари кожени мехове, разклащаха меховете, докато млякото не станеше на масло. Замерянето с камъни беше сърцето на въстанието, но някои общини участваха в мирно гражданско неподчинение. В Бейт Сахур, близо до Витлеем, хиляди палестинци, част от бунта срещу израелс-

ките данъци, върнаха своите израелски лични карти и седнаха на мълчалив протест пред общината. Израелски войници ги разпръснаха със сълзотворен газ.

В разгара на бунта срещу израелските данъци Далия пътуваше към Бейт Сахур с голяма група религиозни евреи. „Те нямаха представители в Кнесета, а бяха облагани с данъци“ – Далия си спомня за палестинците. Израелски войници спряха групата на контролно пропускателния пункт. Те стояха пред войниците, рецитираха една сура от Корана за наказанието и невинността, четяха Молитвата на св. Франциск за сеене на любов там, където има омраза, и пееха хасидска молитва за мир:

„Нека бъде волята Ти да се сложи край на войната и кръвопролитията на Земята и да се разпространи велик и чудесен мир по целия свят, така че народ да не вдига меч срещу народ, и никога вече да не чуят за война...

Нека никога да не засрамваме който и да било човек на земята, велик или малък...

И нека в наше време стане така, както е писано: ‘Ще дам мир на земята и ще си лягате, и никой няма да ви плаши; и ще изстребя лошите зверове от земята и меч няма да мине през земята ви’

Боже, който си мир, благослови ни с мир!“

През първите три седмици на въстанието, в демонстрациите загинаха дваисет и един палестинци, тъй като израелската армия продължаваше своята политика да стреля на месо; скоро, изправен пред растящата международна критика, Ицхак Рабин, сега министър на отбраната, смени политиката на Израелските отбранителни сили на „сила, мощ, побой“, като войниците започнаха преднамерено да чупят ръцете на онези, които хвърляха камъни. Все пак броят на смъртните случаи нарастваше; през първата година на интифадата най-малко 230 палестинци бяха застреляни

от израелските войници, а повече от 20 000 бяха арестувани. Хиляди бяха заловени при внезапни акции в ранни зори в бежанските лагери, когато войници разбиваха врати, измъкваха от домовете им младежите, които бяха хвърляли камъни, и ги натоварваха в автобуси. Много от младежите и момчетата бяха затваряни без повдигане на обвинения, с формулировка „административно задържане“. Израелските власти затвориха деветстотин училища на Западния бряг и в Газа; въведоха удължен полицейски час, който попречи на работниците да ходят на работа в Израел; и, въпреки международните протести, започнаха да депортират в Ливан мъжете, в това число и Башир, които бяха заподозрени в организиране на интифадата.

Далия лежеше в една йерусалимска болница и слушаше лекарите и сестрите да обсъждат интифадата. Беше януари 1988 година.

През последните дни новините за палестинското въстание пристигаха от време на време: приятел донасяше вестник, санитарка докарваше телевизор или Далия лежеше по гръб и се вслушваше в болката в гласовете на болничния персонал.

Преди девет месеца Далия беше получила диагноза рак. След първата ѝ биопсия и лечение, тя получи четири лекарски мнения, твърдо препоръчващи по-агресивни процедури; това лечение, казва тя, включваше хистеректомия. Тя неохотно се съгласи на процедурата, но само няколко дни преди операцията Далия откри, че е бременна. Беше четирийсетгодишна. Противно на съветите на всичките ѝ лекари, тя отказа операцията. Те я предупредиха, че ако бременността ѝ напредне, рискува живота си. Нямахме начин да се знае дали ракът няма да се изостри. „Като лекар възразявам“ – каза ѝ един от нейните лекари. – „Но като човешко същество, уважавам, приемам и се възхищавам“.

Една вечер няколко седмици преди това Далия отиде

в Стария град. Тя се почувства ободрена от решението си да запази бебето и искаше да се помоли пред Стената на плача. Когато се върна у дома, почувства силни контракции. В болницата лекарите ѝ казаха, че бременността ѝ е с висок риск поради лечението на рака. Веднага беше поставена на легло, на което трябваше да лежи денонощно. В това състояние се намираше, когато чу първите новини за интифадата.

В началото на януари съпругът на Далия, Йехезкел, дойде до леглото ѝ с новината, че на Башир му предстои депортация. Той беше заподозрян, че помага за организиране на интифадата, и изглежда израелски военен съд щеше да нареди депортирането му в близките дни.

„Защо не направиш нещо?“ – попита Йехезкел.

Далия си помисли, че въпросът е абсурден. Да направи нещо? Тя беше бременна в шестия месец и се бореше да се възстанови от заболяване, застрашаващо живота ѝ. Беше на легло месеци наред. Не можеше да стане да отиде до тоалетната, без да почувства контракции, а мощното лекарство против контракции я караше да трепери.

„Какво например?“ – попита Далия.

„Може би да напишеш своята история“ – отговори Йехезкел. – „За Башир и историята на къщата в Рамла“.

„Не, разбира се, не“ – спомня си Далия да казва на съпруга си. – „Не искам да се излагам на опасност. Нужно ми е спокойствие. Не искам“.

Йехезкел не повдигна повече този въпрос.

В затвора Джунейд на 13 януари 1988 година, докато Башир, Джабрил Раджуб, Хусам Хадер и Джамал Джабара минаваха покрай редиците от килии, другите затворници заудряха силно по решетките на килиите си, викайки „Аллаху акбар!“ – „Бог е велик!“ – и пееха неофициалния палестински химн „Биляди, биляди, биляди“ („Моя родино, моя родино, моя родино!“). Тъй като шумът се извиси до

оглушителни височини – спомнят си Башир и Джабрил – израелските охранители на затвора изстреляха гранати със сълзотворен газ в килиите и виковете и ударите по решетките се измести от кашляне и стонове. Когато наближиха изхода и шумът започна да заглъхва, те можеха да чуят как няколко затворника все още крещяха: „Не ги депортирайте! Не ги депортирайте от родината!“

Делото по депортирането, разглеждано предния ден от израелски военен съд, беше бързо: израелските и арабските адвокати на Башир и другите трима затворника, обявяващи процеса за „съдебен фарс“ в съд, който по техните думи, беше незаконен, се бяха отказали от опитите си да предотвратят депортирането. „Играта беше решена от самото начало“ – каза защитничката на човешките права, израелската адвокатка Леа Цемел на пресконференция. В съда четиримата мъже бяха описани като „едни от лидерите и подбудителите“ на безредиците на Западния бряг и в Газа. След това военният съдия заяви, че ще потвърди заповедта за депортиране на четиримата палестинци, въпреки възраженията от много държави, включително Съединените щати, и въпреки силните думи на резолюцията на Съвета за сигурност на Организацията на обединените нации. Резолюцията беше по повод депортирането на Башир, неговите другари и няколко други групи палестинци.

Четиримата нямаха представа къде щяха да бъдат депортирани. „Можете да ме депортирате“ – спомня си Джабрил Раджуб, че казал на съдията – „Но не можете да депортирате Палестина от сърцето ми. Можете да ни депортирате, да ни убие, да ни унищожите. Но това изобщо не може да ви гарантира сигурност“.

Като министър на отбраната, Ицха Рабин беше централна фигура в депортирането на Башир и неговите другари. Само няколко дена по-рано – спомня си Башир – той се среща с Рабин в затвора Джунейд. Министърът на отбраната пристигна вследствие жалбите на групи за защита на чо-

вешките права по повод третирането на затворниците. Башир каза на Рабин, че условията в израелските затвори не са подходящи дори и за кучета и че самият Хаим Леви, директорът на израелските затвори, беше казал нещо подобно. Рабин изслуша списъка на Башир от оплаквания срещу условията в затвора, и каза: „Ако настъпи мир, няма да има повече проблеми със затворниците“. След няколко дена Рабин, който беше част от израелските сили, прогонили палестинците от ал-Рамла и Лида през 1948 година, одобри депортирането на Башир и другите трима в Ливан.

* * *

Войниците измъкнаха Башир и другите трима затворника от военния камион. Беше студена януарска сутрин. Когато Башир застана на голата земя, усети пориви на вятъра от перките на хеликоптер и почувства как го натикаха вътре. Хеликоптерът започна да се издига, след това бързо се завъртя и се насочи на север. Башир не можеше да види и нямаше представа къде отива.

Четиримата мъже с превързани очи можеха да си представят земята под тях. Долу, на ляво от тях, ивицата на средиземноморското крайбрежие се виеше като змия на север от Яфа и Тел Авив към Хайфа и Акка (известна на израелците като Акра или Ако). Зад тях, малко навътре в сушата, в крайбрежната равнина, лежеше ал-Рамла и къщата, която бащата на Башир беше построил преди петдесет и две години; нататък, още по на изток, река Йордан бавно течеше от Галилейското море на юг към Мъртво море. Между реката и морето – от старото арабско пристанище Яфа до планините на Западния бряг; от Купола на скалата в Йерусалим до плодородната топлина на Йерихон, една от люлките на цивилизацията – тази вица земя с форма на извит показалец, около сто километра в най-широката си част, беше известна на повечето хора по света като Израел, Западния

бряг и Газа. За Башир и другите депортирани, които седяха до него, всичко това все още беше Палестина.

„Бях шест пъти в затвора“ – спомня си Джабрил Раджуб. – „За мен депортацията беше по-лошо от това. Бях роден в Палестина. Родителите ми, дедите ми, прадедите ми и моите пра-прадеди са от Палестина. Моите спомени са в тази страна. Чувствам, че съм част от тази страна. Чувствам, че имам право да живея в тази страна. С моето семейство, с моите приятели, в моята родина“.

Хеликоптерът прекоси северната граница на Израел и се приземи на едно шосе в Южен Ливан. Башир, Джабрил, другите двама активисти и израелските войници, които ги охраняваха, се намираха в „зоната за сигурност“ на Израелските отбранителни сили, буфер с широчина четирийсет километра от юг на север, установен през 1982 година, когато Израел нахлу в Ливан, за да унищожи ООП. Израел беше останал оттогава в Южен Ливан, декларирайки намерението си да спре набезите и ракетните атаки срещу северна Галилея, но окупацията започна да става все по-непопулярна, както в Ливан, така и в Израел. Конфликтът вече беше започнал да става известен като „израелския Виетнам“.

Башир направи няколко крачки под перките на хеликоптера и усети някой да сваля превръзката от очите му. Той можа да види Джабрил и другите двама мъже. Четиримата активисти се огледаха и видяха, че ги чакат два черни мерцедеса.

Израелски офицер даде на Башир 50 щатски долара и го погледна в очите. „Ако само се опиташ да се върнеш“ – спомня си той думите на офицера, - „ще те застреляме“.

Четиримата мъже се качиха в черните автомобили, карани от маскирани ливански бойци, и поеха бързо на север, извън „зоната за сигурност“ и по-навътре в ливанската долина Бекаа.

„ИЗРАЕЛ НЕ СЕ ПОДЧИНИ НА ООН И ДЕПОРТИРА

ЧЕТИРИМА ПАЛЕСТИНЦИ“ – гласеше едно заглавие на лондонския „Таймс“ от 14 януари. „Израел открито не се подчини на Съвета за сигурност на Обединените нации вчера и депортира четирима палестинци в Южен Ливан, след като вътрешното министерство заседава, за да одобри дори по-твърди мерки, за да потуши безредиците, които с неотслабваща сила продължават навсякъде в окупираните територии“ – се казваше в комюникето.

Същия ден, под заглавие „ЧЕТИРИМА ИЗГОНЕНИ ТАЙНО“, „Джерусалем пост“ съобщава на заглавната си страница, че Башир и трима други активисти, обвинени в „подстрекаване към бунтове в администрираните територии“, бяха „прехвърлени тайно с хеликоптер в северната част на зоната за сигурност в Южен Ливан вчера по обяд, без изобщо да предупредят семействата им или адвокатите им“. Депортациите, както съобщава вестникът, са широко осъждани по целия свят като нарушение на човешките права и като антитеза на мирното разрешаване на конфликта. Дори обикновено въздържаният Държавен департамент на Съединените щати излезе с декларация на „дълбоко съжаление“ за действията на своите съюзници. Посланикът на Израел в ООН, млад политик на име Бенямин Нетаняху отговори, че депортациите били „напълно законни“ и че Съветът за сигурност на Обединените нации не можел да бъде коректен арбитър, понеже „намира извинения за всяко нарушение от арабска страна, а осъжда всички израелски контрмерки“.

Израелското общество все повече се разделяше по въпросите за депортирането, окупацията на Южен Ливан и третирането на палестинците по време на интифадата. Отдясно на политическата сцена стоеше правителството на Ликуд, оглавявано от Ицхак Шамир, което поддържаше продължението на политиката на твърда линия срещу палестинците. Нетаняху, посланикът в ООН, беше изковал много от своите убеждения след смъртта на брат му Йона-

тан по време на израелската акция срещу похитителите от НФОП в Ентебе, Уганда.

По-близо до центъра в израелския политически живот, представян от консервативното крило на Партията на труда, стоеше Ицхак Рабин, който в навечерието на депортирането на Башир, беше признал „отчаянието“ на палестинските бежанци. „Като войник чувствам, че тези хора се борят с храброст, която заслужава уважение“ – каза той на Мустафа Халил, бивш египетски премиер и един от архитектите на Кемпдейвидското споразумение. „Те желаят да имат отделна територия. Не ООП, не държава, а отделна територия“. Рабин смяташе, че Израел не би могъл да се съгласи на централното политическо искане на палестинците – признаване на ООП за единствен представител на палестинския народ и Ясер Арафат за техен лидер. За да стане това, твърдеше Рабин, трябваше да се накарат израелците да признаят правото на завръщане на стотици хиляди палестински бежанци и това, както твърдеше министърът на отбраната, щеше да бъде „национално самоубийство“.

В центъра на политиката на Израелските отбранителни сили под ръководството на Рабин, остана железният юмрук: смазване на интифадата с военна сила депортиране на дейците на ООП и НФОП в Ливан. Други израелци, обаче, бяха вече започнали да преосмислят тази логика. В същото издание на „Джерусалем пост“ от 14 януари, на гърба на страницата с редакционната статия, се надигаше спокоен глас сред международния фурор около депортирането и израелските енергични мерки в окупираните територии.

Гласът принадлежеше на една четирийсетгодишна жена, която беше израсла в Рамла. Статията ѝ беше озаглавена „Писмо до един депортиран“.

„Скъпи Башир“ – пишеше Даля. „Запознахме се преди двайсет години при необичайни и неочаквани обстоятелства. Оттогава станахме част от живота на другия. Сега чувам, че щели да те депортират. Понеже в момента си за-

държан, и това може би е последната ми възможност за комуникация с теб, избрах да ти напиша това открито писмо. Първо искам да разкажа нашата история“.

Първоначално Далия беше отхвърлила предложението на Йехезкел да напише своята история. След това – спомня си тя – „един вътрешен глас, едно вътрешно убеждение“ се надигна, „избликвайки на вълни и казвайки: ‘Да, правилно е да го направиш. Трябва да го направиш’. В този момент това дойде с куража. И аз знаех: Да, ще бъде там“.

Далия разказа за израелските читатели историята на семейство Ешкенази, семейство Хаири и къщата в Рамла: посещенията на Башир в къщата след Шестдневната война; посещенията на Далия в Рамала и „топлината на личния контакт“, който те осъществиха през пропастта на политическите различия; и накрая – осъзнаването, че къщата, в която тя, Моше и Соля са се заселили през ноември 1948 година не е била просто „изоставена собственост“:

„Беше много болезнено за мен като млада жена, преди 20 години, да осъзная няколко добре скривани дотогава факти. Например, всички ние бяхме доведени до убеждението, че арабското население на Рамла и Лод е избягало пред настъпващата израелска армия през 1948 година, оставяйки всичко след себе си в паническо и страхливо бягство. Това убеждение ни вдъхваше увереност. То беше предназначено за предотвратяване на чувството за вина и угризението. Но след 1967 година срещнах не само теб, но и един израелски евреин, който лично беше участвал в експулсирането от Рамла и Лод. Той ми разказа историята, както той я беше преживял, и както Ицхак Рабин по-късно я потвърди в мемоарите си“.

„Любовта ми към моята страна“ – пише Далия, – „губеше своята невинност... някаква бъдеща промяна започна да настъпва у мен“. След това тя разказва за „незабравимия

ден“ на единственото посещение на Ахмад Хаири в къщата, която беше построил, и за момента, когато той застана пред лимоновото дърво, със стичащи се по лицето му сълзи, когато Моше Ешкенази откъсна няколко лимона от дървото и ги постави в ръцете на Ахмад.

„Много години по-късно, след смъртта на баща ти, майка ти ми разказа, че когато се почувствал нощем разтревожен и не можел да спи, той се разхождал нагоре-надолу в наетия от вас апартамент в Рамала, държейки един сбръчкан сух лимон в ръката си. Това беше същия лимон, който баща ми му даде при това посещение.

Откакто те срещнах, у мен се засилваше чувството, че този дом не беше само мой дом. Лимоновото дърво, което раждаше толкова много плод и ни даряваше с толкова много наслада, живееше също и в сърцата на други хора. Просторната къща с нейните високи тавани, големи прозорци и голям двор, не беше вече само ‘арабска къща’, привлекателна архитектурна форма. Сега зад нея имаше лица. Стените пробуждаха спомени и сълзи на други хора“.

Далия описва „странната съдба“, която свързва нейното семейство с това на Башир. Въпреки че плановете да превърне къщата в детска градина и център за арабско-еврейски диалог бяха дълго отлагани, тази „съдба“ все още беше в ума ѝ. „Къщата, с която са свързани спомените от детството ни“ – пише тя – „ни накара да се срещнем“. Но тогава Далия задава въпроса, дали е възможно истинско помирение през бездна, широка колкото тази между нея и Башир. Тя разказа за присъдата на Башир и излежаването ѝ в затвора след експлозията, убила трима цивилни в пазара Суперсол. – „Сърцето ме боли за тези жертви дори сега“ – и тогава призовава Башир да промени политиката си.

Далия казва на Башир, че подкрепата му за Жорж Хабаш и НФОП – подкрепа, която той никога не беше

признал, но което тя предполагаше – представляваше „отказ да се приеме еврейската държава в която и да било част на Палестина“, позиция, която, както казва тя, „ще отблъсне всички онези израелци, които като мен са готови да подкрепят борбата на палестинците за самоопределение“.

„Хора като теб, Башир, носят голяма отговорност за събуждането на нашите безпокойства, което е силно оправдано, имайки пред вид решителността на НФОП да смени Израел със светска демократична държава и да използва терор за постигане на тази цел.

Ако можеш да се разграничиш от миналите си терористични действия, твоята преданост към народа ти ще придобие истинска морална сила в моите очи. Добре разбирам, че ‘терор’ е термин, свързан със субективна гледна точка. Някои от израелските политически лидери са били терористи в миналото и изобщо не са се разкаjali. Знам, че това, което ние смятаме за терор от наша гледна точка, твоят народ го смята за своя героична „въоръжена борба“ със средствата, с които разполага. Това, което смятаме за наше право за самоотбрана, когато бомбардираме палестински цели от въздуха и неизбежно удряме цивилни, вие смятате за масов терор от въздуха с усъвършенствани технологии. Всяка страна има изобретателност за оправдаване на своята собствена позиция. Колко дълго ще продължаваме този порочен кръг?...”

След това Далия се обръща към действията на своето правителство по депортиране на Башир, което тя нарича „нарушение на човешките права“, което „създава по-голяма горчивина и екстремизъм сред палестинците“ и позволява на депортираните „по-голяма свобода да планират акции срещу Израел от чужбина“. Все пак, Далия смята, че в центъра на депортирането на Башир има нещо отвъд политиката:

„Башир, ти вече си преживял едно експулсиране от Рамла като дете. Сега ще преживееш друго – от Рамала, четирийсет години по-късно. По такъв начин ще станеш два пъти бежанец. Може би ще бъдеш разделен от съпругата и двете си малки деца, Ахмад и Ханине, и от старата си майка и останалите от твоето семейство. Как децата ти ще избегнат омразата към онези, които ще ги лишат от баща им? Наследството от болка ще нарасне ли и ще се утвърди ли с горчивината поколение след поколение?

Струва ми се, Башир, че ти сега имаш нова възможност да поемеш лидерска роля. Чрез намерението си да те депортира, Израел всъщност те упълномощава. Апелирам към теб да демонстрираш такова лидерство, което използва ненасилнически методи на борба за вашите права...

Апелирам и към палестинците, и към израелците, да разберат, че използването на сила няма да разреши този конфликт на фундаментално ниво. Това е един вид война, в която никой не може да победи, и или и двата народа ще постигнат освобождение, или нито един.

Нашите спомени от детството, твоите и моите, се преплитат по трагичен начин. Ако не намерим средства да превърнем тази трагедия в обща благословия, нашата упорита привързаност към миналото ще унищожи нашето бъдеще. Така ще ограбим друго поколение от изпълнено с радост детство и ще ги превърнем в мъченици за несвещена кауза. Моля се чрез твоето съдействие и Божията помощ нашите деца да се наслаждават на красотата и изобилието на тази свещена земя.

Аллах ма'ак. Нека Господ бъде с теб.

Далия“

Башир не прочете откритото писмо на Далия седмици наред. Сутринта, когато то излезе в пресата, той и трима-

та други депортирани бяха доста навътре в ливанска територия, в един лагер на НФОП в долината Бекаа.

На следващия ден бяха закарани с една линейка, управлявана от Салах Салах, лидера на НФОП в Ливан, до село Ксара близо до границата със „зоната за сигурност“. Израелците контролираха по-голямата част от зоната, подпомагани от сили, които те бяха финансирани и организирали – Южноливанската армия, но районът беше далеч от умиротворен. Враждебни села, раздразнени от израелската окупация, пръснаха семето, родило Армията на Господа или Хизбула. Нейната цел беше да изгони израелците от Южен Ливан, за която цел започна да обстрелва Северен Израел с Катюши съветско производство.

Израел беше окупираше Южен Ливан от шест години, от нахлуването и нападението срещу Бейрут през 1982 година. След Черния септември през 1970 година, ООП на Арафат, НФОП на Хабаши и други бунтовнически фракции, бяха напуснали Йордания и организираха операциите в Ливан. От тяхната виртуална държава в държавата те извършваха нападения срещу Израел, точно както правеха от кралството на Хюсеин. Израел изля десетки милиони долари в ливанските християнски милиции, които бяха разтревожени от войнственото палестинско присъствие и бързото увеличаване на ливанското мюсюлманско население. Милициите водеха „пълномощна“ война в полза на Израел срещу палестинските фракции, но с малък успех, и през 1982 година генерал Ариел Шарон и неговите израелски сили обсадиха Бейрут. Десетки хиляди снаряди заваляха срещу ливанската столица, когато Шарон заяви, че ще „сравни със земята“ южен Бейрут. Главната цел на Шарон беше да изгони Арафат и палестинските сили от Ливан и по-далеч от Израел. Силите на ООП оказаха по-твърда съпротива, отколкото се очакваше, но към края на юли Арафат и ръководството на ООП започна да обсъжда неизбежното: евакуация от Ливан в някое безопасно убежище, в още по-дълбоко изгнани-

чество.

На 21 август 1982 година първите четиристотин палестински партизани напуснаха Ливан и заминаха за Кипър, остров на 150 км от ливанския бряг, който беше разделен на територии, контролирани от гърците и турците. През следващите две седмици още четиринайсет хиляди ги последваха в изгнаничеството. Самият Арафат напусна Ливан на 30 август, като се качи на гръцки търговски кораб под защитата на Шести американски флот. На 1 септември ООП установи своята трета база в изгнание: Тунис, северноафриканска държава на средиземноморския бряг, където Арафат и неговите *кадри* щяха да обсъждат своите нови възможности. В Ливан останаха почти половин милион палестинци, живеещи в мизерни бежански лагери. Те бяха пристигнали в Ливан през 1948 година, ободрявани от обещанието, че ще се приберат у дома „след петнайсет дена“. Трийсет и четири години по-късно, те все още учеха децата си на имената на улиците в отдавна унищожени села. Никой не получи ливанско гражданство, каквото, както бяха уверили своите домакини, нямаше да искат. Тяхното единствено желание, настояваха те, беше да упражнят своето потвърдено от ООН право на завръщане.

Две седмици, след като силите на ООП заминаха, стотици палестински цивилни бяха изклани в бежанските лагери Шабра и Шатила в Бейрут. Избиването започна един ден след убийството на ливанския християнски президент Бешир Гемайел, на когото израелците се надяваха да помогнат да встъпи в длъжност като приятелски държавен глава.

Екзекуторите бяха фалангистките християнски милиции, които влязоха в лагерите след смъртта на Гемайел с насърчението на Ариел Шарон и други израелски военни офицери. Тяхната мисия била уж да премахнат две хиляди бойци, за които се говореше, че се криели след заминаването на ООП. Докато израелските генерали и пехотинци стояха в

бойна готовност непосредствено до лагерите и израелските сили изстрелваха сигнални ракети, за да осветяват търсенето на милициите, фалангистките стрелци започнаха четирийсет и осем часово бясно клане. Всяко живо същество в двата лагера – мъже, жени, бебета и дори магарета и кучета – бяха избити от фалангистите. Това е описано от Лорен Джинкинс в „Уошингтън пост“:

„Гледката в лагера Шатила, когато чуждестранни наблюдатели влязоха в събота сутринта, беше като в кошмар. Жени оплакваха смъртта на своите любими, телата започваха да се подуват под горещото слънце, а улиците бяха покрити с хиляди празни гилзи. Къщите бяха взривени и сринати от булдозери, много от тях, докато обитателите им са били все още вътре. Групи от тела лежаха пред надупчени от куршуми стени, където явно са били екзекутирани. Други бяха пръснати по улиците, застреляни явно когато са се опитвали да избягат. Всяка малка мръсна уличка сред опустошените сгради, където палестинците бяха живели, откакто бяха избягали от Палестина през 1948 година, когато беше създаден Израел, разказваше своя ужасна история“.

Израелските сили осигуриха булдозери за изкопаване на масови гробове от ливанските сили. Според по-късни израелски изчисления, най-малко 700 палестинци бяха избити; една независима международна комисия изчисли броя на убитите на 2 750.

Кланетата в Шабра и Шатила потресе света и предизвика възмущения в Израел, където около четиристотин хиляди протестанти, включително Далия и Йехезкел, изпълниха улиците на Тел Авив, за да настояват за официално разследване. Това беше една от най-големите демонстрации в историята на Израел. Далия си спомня един ден на дискусии на тема етиката в еврейската традиция и чувството ѝ на солидарност с говорещите, които поучаваха:

„Никой няма да стои и да гледа, когато такива неща се случват на други хора. Това не е еврейско поведение“.

Пет месеца по-късно израелската комисия „Коен“ заяви, че Израел и Шарон носят косвена отговорност за кланетата. Комисията обвини министъра на отбраната „за пренебрегване опасността от действия на отмъщение и кръвопролитие от страна на фалангистите срещу населението на бежанските лагери“ и препоръчаха израелският кабинет да го освободи от поста му. Шарон скоро след това започна своето временно пътешествие из израелската политическа пустош.

Башир, Джабрил Раджуб и двамата други депортирани пристигнаха в Ливан без документи. Беше 14 януари 1988 година. Както палестинците в бежанските лагери из Ливан, те бяха хора без държава, нежелани от ливанските власти и решени да се върнат у дома. За разлика от бежанците, тяхното депортиране беше привлякло международното внимание, което те възнамеряваха да използват изцяло в полза на палестинската кауза и конкретно на интифадата.

Джабрил имаше идея: дали четиримата активисти да не намерят място да разпънат палатки, възможно най-близо до най-южната граница на Ливан? Това щеше да бъде трудно, както каза на четиримата Салах Салах, техният ескорт от НФОП. Придвижването беше силно ограничено и всички рискуваха да бъдат арестувани от Сирия, която де факто контролираше ливанската долина Бекаа. Мъжете трябваше да се придвижат колкото е възможно по-тайно.

Башир, Джабрил и депортираните с тях другари се скриха в задната част на една линейка, карана от Салах Салах. Линейката се промъкна по странични пътища в долината Бекаа до село Ксара, където имаше офис на Международния червен кръст. Мъжете бяха сигурни, че Червеният кръст нямаше да се зарадва да ги види, но пък не беше в състояние да ги изгони.

Те изскочиха от линейката на поляната пред сградата на Червения кръст. Някой реквизира една палатка. До нея забиха палестинския флаг. След няколко часа пристигнаха местни поддръжници с още палатки и скоро четиримата знаменити депортирани бяха в центъра на все по-увеличаваща се група от активисти, високопоставени и представители на международната преса. „Не си спомням нощ, през която да не е имало поне сто души“ – казва Башир.

Лидерите на ООП и НФОП дойдоха да ги видят. Посети ги външният министър на Алжир. Ливански и сирийски официални лица обсъждаха техния статус и посланикът на Южен Йемен обеща да разговаря с ливанския премиер и четиримата да получат паспорти за улесняване на придвижването им.

Окупацията беше мотивираща сила за много поддръжници на палестинската кауза, чиито редици нарастваха дори и в самия Израел. За тези поддръжници решението беше Израел да се изтегли зад Зелената линия, в границите си от преди 1967 година, и да се създаде палестинска държава от другата страна на зелената линия. Някои палестинци бяха започнали също да смятат, че този компромис, въплътен в Резолюция 242 на ООН, е най-добрият начин да се сложи край на конфликта. За Башир и стотици хиляди бежанци обаче „две четири две“ далеч не се доближаваше до целта. Те все още вярваха в предишната резолюция на ООН номер 194, която потвърждаваше правото им да се завърнат по домовете си там, където сега се намираше Израел.

„Единственото решение е завръщането“ – каза Башир на репортерите, застанали между палатките на поляната пред Червения кръст. – „Ние искаме да се върнем в родната си“. Репортерите искаха да научат – имайки пред вид силата на Израел, повтарящите се поражения на арабите в продължение на десетилетия, и дори растящото притеснение на арабските правителства от това, че на депортираните

им се позволява да говорят от Южен Ливан – как това завръщане изобщо ще стане.

„Тъй като има арабско решение против оставането ни тук“ – отговори Башир, - „ние искаме от арабите да ни дадат един самолет, така че ние сами да се върнем в Палестина. И това ще бъде самоубийствена операция“. Башир напълно осъзнаваше, че искането му изобщо няма да бъде удовлетворено; той също така съзнаваше, че коментарите му ще бъдат записани от репортерите и може да обиколят целия свят.

Салах Салах наблюдаваше Башир с възхищение. Ето човекът, мислеше си Салах, който знае как да привлече вниманието на пресата, но сякаш винаги е съсредоточен върху по-голям политически въпрос. „Той анализираше това като израелска политика, а не като лично нещо“ – казва Салах. – „Той изваждаше себе си от това. Не изразяваше личната си болка“. Стилът на Башир беше спокоен, но убедителен. Говореше с изразителен, тих глас, усмихвайки се рядко. Беше бръкнал с лявата ръка в джоба си по типичен начин, а дясната му ръка с дланта надолу сечеше въздуха като сабя. Той беше известен като пламенен и понякога склонен да влиза в спорове при поверителните срещи между палестинските политически фракции, но при публични изяви мереше думите си, пресмятайки максималният им ефект при произнасянето им.

Башир също така знаеше, че политическата ситуация в Ливан по това време беше изключително напрегната между избраните национални лидери и сирийците, които продължаваха де факто да упражняват контрол върху територията отвъд израелската зона за сигурност. „Всяка дума беше премерена“ – спомня си Салах. – „Беше много тактичен. Не като Раджуб“.

Джабрил Раджуб беше избухлив лидер на младежкото движение на Фатах, партизанска група, основана от Арафат и Абу Джихад през 1965 година и по-късно включена

като централен орган на ООП. Младият активист имаше по-малко търпение от Башир по отношение на деликатността на сирийско-ливанската политика. Един следобед в началото на 1988 година, спомня си Салах, след няколко седмици в малкия палатков град пред офиса на Червения кръст, Джабрил разобличи в гневна реч сирийците за малтретиране на палестинските бежанци в лагерите.

Салах знаеше, че това означава край на престоя на другарите му в Ливан. Той уреди тайно прехвърляне на депортираните от Южен Ливан в Бейрут и оттам ги качи на полет за Кипър. За своите усилия Салах беше заловен от сирийското разузнаване и хвърлен в затвора в строга изолация, където през следващите осемнайсет месеца се запозна добре със суровото правосъдие на сирийския президент Хафез ал-Асад. „Салах плати за моята реч“ – призна Джабрил Раджуб почти седемнайсет години по-късно.

През февруари, няколко седмици след депортацията му от Западния бряг в Ливан и няколко дни след бягството му в гръцкия Кипър, Башир се качи на самолет за Атина. ООП беше излязла с нов план за привличане на вниманието към тежкото положение на палестинците: „Ал-Авда“ (корабът на завръщането), който трябваше да отплава от кипърското гръцко пристанище Лимасол и да плава към Хайфа. За някои пътуването щеше да представлява стремежа за палестинска държавност на Западния бряг и в Газа; за други, като Башир, то символично щеше да прокламира правото на палестинците на завръщане. Някои от пътниците сравняваха кораба с „Екзодус“, корабът на преживелите Холокоста, който срещна британската блокада, когато плаваше към Хайфа през 1947 година. На борда, редом с Башир, щяха да бъдат още 130 депортирани и техни поддръжници, включително американски евреи и израелци, с които палестинците бяха установили контакт. Един от израелците беше плавал на оригиналния „Екзодус“.

В Гърция журналисти се бяха присъединили към няколкото стотин поддръжници на палестинските бежанци и депортирани. Там Башир срещна репортери, които го попитаха какво мисли за „Писмото до един депортиран“ от Далия, публикувано преди един месец в „Джерусалем пост“. Един репортер даде на Башир копие от него. Башир виждаше писмото за пръв път. През следващите седмици той го препрочиташе много пъти.

Башир, Джабрил и другите двама наскоро депортирани, щяха да бъдат запомнени сякаш бяха рок звезди, обсипвани с възхвали и обич като прославена четворка в центъра на някое турне. Някои израелци бяха възмутени от представянето им. Едно официално лице каза на репортерите, че депортираните са „престъпници“, опитващи се „да се завърнат на мястото на престъплението си“.

Планът беше депортираните, високопоставените и активистите да останат през нощта в Атина, преди да заминат за Кипър да се качат на кораба. Скоро обаче дойде вестта, че израелците са притиснали гръцкия корабособственик да разтрогне договора си с ООП. Пътуването беше отложено. Израел беше непреклонен, корабът нямаше да отплава.

Разтревожената делегация в Атина чу, че ООП се обърнала към друга корабна агенция, и към трета и четвърта, но че същото се случвало всеки път: икономическият натиск на Израел върху всеки корабособственик водеше до отмяна на договора. В Атина делегацията се подготвяше за заминаване, а след това разопаковаше багажа си отново в една все по-сюрреалистична игра на чакане. Хилда Силверман от малката американска делегация, която беше настанена в петзвезден хотел от ООП, си спомня този период като „най-странната случка в живота ми. Сякаш бяхме на друга планета. Тук живеехме в невероятен разкош – това беше единственият път, когато съм била в петзвезден хотел! Разхождахме се до Партедона през деня, като през

цялото време се опитвахме да придвижим този политически проект напред“.

Най-накрая ООП реши да купи един стар ферибот на име „Сол Фрин“ и да го преименува на „Ал-Авда“. На 17 февруари, в навечерието на пътуването, Башир и останалите напуснаха хотела и заминаха за атинското летище, за да отлетят за Кипър. Едва бяха напуснали хотела, когато чуха новината: експлозия на кораба беше пробила трюма. Леководолази, научиха по-късно те, бяха прикрепили експлозиви към корпуса. Само няколко часа преди да отплава, „Ал-Авда“ потъна. „Неидентифицирани лица“ бяха отговорни за това. Подозренията веднага паднаха върху Мосад, израелската шпионска агенция.

Башир напусна Кипър, за да замине в изгнаничество в Тунис. Беше през ранната пролет на 1988 година. Той намери малък апартамент в тунизийската столица и прекарваше дните си в четене, писане, участие в политически митинги и обмисляне на следващата стъпка на съпротивата. Засега беше ясно, че депортирането на Башир, както и на десетките други, които Израел подозираше в организиране на интифадата, не беше направило нищо, за да потуши въстанието в окупираните територии.

Дори и убийството на Абу Джихад от израелски ударен отряд, нахлул в апартамента му в Тунис след полунощ на 16 април, не можа да забави ускорението на интифадата. Операцията по елиминиране на един от най-обичаните палестинци беше контролирана и от заместник началник щаба на Израелските отбранителни сили, Ехуд Барак. ИОС смятаха съоснователя на Фатах за опасен терорист и виждаха в негово лице кукловод на интифадата отдалеч. Те вярваха, че смъртта му щеше да доведе до прекратяване на „размириците“ в териториите. Ако не друго обаче, премахването на Абу Джихад имаше обратният ефект. Интифадата стана по-силна.

На 8 май 1988 година Нуха и Гиат Хаири посетиха Далия в болничната стая в Йерусалим. Те бяха научили от Башир, който пък бил чул от журналисти в Тунис, че тежката бременност на Далия я държи прикована към болничното ѝ легло през последните седем месеца. Гиат се обади на Йехезкел и те се уговориха да се срещнат в Стария град и да отидат с кола до болницата.

Когато влязоха в стаята, очите на Далия бяха привлечени от Нуха, елегантна и изпълнена с достойнство, облечена с плисирана пола, блуза с дълги ръкави и обувки с високи токчета, червеникавокафявата ѝ коса имаше перфектна фризура. Големите кафяви очи на Нуха погледнаха директно очите на Далия, и тя застана най-близо до Далия, така че всички се събраха около леглото. През последните четири месеца, откакто писмото ѝ беше публикувано в „Джерусалем пост“, Далия беше посрещнала поток от посетители, включително много репортери и телевизионни продуценти. „Понякога ми идваше твърде много“ – спомня си Далия, – „но когато Нуха и Гиат пристигнаха, почувствах афинитет“.

„Отдавна искахме да те посетим“ – каза Гиат. Попитаха Далия за здравето и за бебето и Далия им каза, че е запланувано да се роди с цезарово сечение след два дена.

Далия попита Нуха за новини от Башир. Нуха каза, че Башир сега бил в Аман, но трудно можеше да каже още нещо, защото не искаше да плаче. Гиат каза, че Башир е написал отговор на откритото ѝ писмо и че един журналист, служещ за куриер, щял скоро да го донесе в Йерусалим.

„Как е Ахмад?“ – попита Далия за сина на Башир и Шехерезаде, който сега беше на три години. Ханине, тяхната дъщеря, все още беше бебе.

„Пита за баща си“ – каза Нуха.

„Какво му казвате?“

„Че евреите са го депортирали“.

Далия си представи какво минава през съзнанието на момчето: *младият Ахмад живее с голям враг, евреите. Злото, което има силата да му отнеме баща му*. Тя погледна Нуха, на четирийсет и шест години все още една от най-красивите жени, които беше виждала някога, и си помисли, че е разпознала в погледа ѝ „непримирима лоялност към историята и страданията на нейния народ“.

Гиат проговори: „През 1967 година отидох в къщата на баща ми. Спомням си, когато баща ми я построи. Кажете ми“ – каза той, като погледна Йехезкел – „защо, защо дойдоха вашите хора в тази страна?“

Йехезкел започна да говори нещо, но Гиат продължи: „Защо това трябваше да бъде за моя сметка?“

„Ние също сме се чувствали в изгнание през всички тези години“ – отговори Йехезкел. – „Не се ли чувстваш в изгнание?“

„Да“ – каза Гиат. – „Предпочитам да спя под улична лампа в ал-Рамла, отколкото в дворец в Рамала“.

„Вашите деца не са родени в Рамла. Чувстват ли същото?“

„Да, те чувстват същото“.

„И техните деца ли ще чувстват същото?“

„Да, сигурно ще чувстват същото“.

„И ние сме чувствали същото“ – каза Йехезкел. – „Нашите предци и бащите на нашите предци“.

Далия, лежаща по гръб в болничното си легло, следеше дискусията с поглед. Правеше ѝ впечатление, че Гиат не можеше да разбере копнежа на нейния народ по древната родина.

„Но те не са били родени тук“ – протестираше Гиат. – „Например един мой приятел евреин, Авраам, той и баща му и прадедите му са родени тук. Семейството им е от Яфа. Той е истински палестинец“.

Така, значи – помисли си Далия – аз не съм ли?

„Това е различен начин на собствено разбиране“ –

възрази Йехезкел, религиозният учен. – „Какво ще направите по този въпрос? Защо, мислите, израелците се боят от вас? Ние не се боим от цялата сирийска армия с цялото ѝ въоръжение толкова, колкото от вас. Защо мислиш, че е така“?

Гиат погледна смаян Йехезкел. Нуха и Далия останаха мълчаливи, докато Йехезкел продължи: „Защото вие сте единствените, които имате законно право на недоволство срещу нас. И дълбоко в себе си, дори онези, които отричат това, знаят, че е така. Това ни кара да се чувстваме неудобно и неловко при отношенията си с вас. Понеже нашите домове са ваши домове, вие сте истинска заплаха“.

„Защо да не можем всички ние да живеем в една държава?“ – каза Гиат. – „Защо ни трябва две държави?“

„Мислиш си, че тогава ще можеш да се върнеш в къщата на баща си?“ – попита Йехезкел.

Далия се обърна в леглото си. „И какво ще стане с хората, които вече живеят в тези къщи?“ – попита тя.

„Те ще си построят нови домове“ – отговори Гиат.

„Искаш да кажеш“ – каза Далия, - „че те ще бъдат евакуирани, за да се върнете в първоначалните си домове? Предполагам, че можеш да разбереш, защо израелците са толкова уплашени от вас. Израел ще направи всичко, за да предотврати осъществяването на тези мечти. Дори и да се приложи мирен план, няма да се върнете по първоначалните си домове“.

„Какво искаме ние? Само своите права и да живеем в мир“.

„Справедливост за вас означава получаване обратно на онова, което сте изгубили през 1948 година. Но тази справедливост ще бъде за сметка на други хора“.

Гиат погледна Далия. „Башир ми каза, че си му казала през 1967 или 1968 година: ‘Експулсирането беше грешка. Но друга грешка няма да поправи тази’.“

„Наистина ли съм казала това преди толкова много

години“?

„Защо имате нужда от своя собствена държава? И ако наистина имате нужда, защо преди много години не отидохте в Уганда или на някое друго място? Колко араби има сега в САЩ? Искат ли свой собствен щат в САЩ?“

Далия каза: „Няма да ти обяснявам какво значи за нас копнежа по Цион. Ще ти кажа само, че понеже виждате в наше лице чужденци на тази земя, ето защо се боим от вас. Не си мисли, че аз не се боя. Имам голямо основание да се боя: палестинският народ като цяло не е приел еврейския дом на тази земя. Повечето от вас ни смятат за раково образование сред вас. Боря се за вашите права въпреки моите страхове. Но вашите права трябва да се балансират с нашите нужди за оцеляване. Ето защо не можете да бъдете удовлетворени. За вас всяко приложимо решение винаги ще бъде лишено от справедливост. При един мирен план *всеки ще трябва да се примири с по-малко, отколкото заслужава*“.

Известно време никой не каза нищо. Ставаше късно и Нуха и Гиат трябваше да се връщат в Рамала.

Гиат погледна през болничното легло на Далия и каза на Йехезкел: „Дано имаш син!“

Нуха погледна към Далия и каза: „Те си мечтаят само за синове. Всички“.

Гиат продължи необезсърчен: „И дано мисли като теб, Йехезкел“.

„Аз съм евреин и ционист и ако той мисли като мен, ще бъде евреин и ционист!“

Сега всички се смееха и Гиат каза, за се разсмеят още повече: „Ще му дам да чете ислямски книги и изобщо няма да знаеш какво ще мисли синът ти!“

Подготвиха се за тръгване. Йехезкел щеше да закара Гиат и Нуха обратно до Портата за Наблус в Стария град, за да хванат такси обратно до Рамала.

Нуха се наведе по-близо до Далия и хвана ръката ѝ:

„Дано родиш здраво дете“ – каза тя. „Еш'Аллах“. Ако е рекъл Господ.

Два дена по-късно, на 10 май 1988 година, Рафаел Яаков Авихай Ландау се роди с цезарово сечение в болницата Мисгав Ладав (покровител на бедните) в Йерусалим. „Целият персонал на болницата смяташе това за подвиг“ – спомня си майката на Рафаел, Далия, почти седемнайсет години по-късно. Като че ли всички лекари и сестри искаха да участват с Далия и Йехезкел в честването на сина им. Самото му име – Рафаел – означава „Господ, който изцелява“. Далия беше прекарала месеци в болничното си легло. Беше свързана към венозни системи и бипкащи машини, които постоянно следяха състоянието ѝ. Сега тя държеше здраво момченце в ръцете си.

Навън от болничната ѝ стая – на север в Рамала и Дженин, на юг във Витлеем и Хеброн, на изток: в Йерихон, на запад: в Газа – интифадата не показваше признаци на прекратяване. Далия се надяваше, че може би има компромисно решение, като например резолюция на ООН, която да уважи правата на палестинците на самоопределение при признаване на правото на самия Израел да съществува в мир със съседите си. Тя знаеше, че това няма да даде на Башир всичко, за което той копнееше или искаше. *Все пак, след цялото това време – мислеше си тя, – не трябва ли всеки от нас да желае компромис?*

Към края на 1988 година, докато Башир продължаваше изгнанието си в Тунис, все по-видимо ставаше задълбочаването на политическите различия в палестинското движение. Арафат като че ли обмисляше монументален политически компромис. Въпреки че председателят на ООП не обявяваше публично подкрепата си за преговори с Израел и за решението по формулата ‘две държави’, имаше достатъчно намеци, за да се безпокоят хора като Башир, които оставаха съсредоточени върху правото за завръщане.

Арафат смяташе, че интифадата беше отворила вратата за палестинска държава и че си струваше да се премине през тази врата. На негова страна в Тунис беше Басам Абу-Шариф, бивш твърдолинеен активист на НФОП. Още през 1979 година, когато Египет подписа своето мирно споразумение с Израел, Басам започна да се разочарова от Жорж Хабаш и от това, което той смяташе за безкомпромисна позиция на Народния фронт спрямо Израел. „Защо имаме претенциите, че можем да разбием Израел със силата на оръжията?“ – спомня си той. – „Ако това е невъзможно, защо да не посрещнем реалността и не се споразумеем?“

В края на 1988 година бившият говорител на НФОП, който все още носеше дълбоки белези от писмото бомба, което беше отнесло лицето му шестнайсет години по-рано, работеше рамо до рамо с Арафат, за да се доберат до „невероятната възможност“, осигурена от интифадата. И двамата знаеха, че поемат огромен риск. Арафат дълго време беше борец за завръщане на бежанците чрез освобождение на цялата историческа Палестина и знаеше, че признаване на Израел ще доведе до разриви с другите палестински фракции, които щяха за заклеят тази стъпка като продажничество. Все пак, с появата на признаци, че студената война отслабва, Басам потърси Хабаш, своя бивш шеф и лидер на НФОП.

„Д-р Жорж“ – каза Басам на Хабаш в навечерието на срещата на върха САЩ – СССР през юни 1988 година, – „Рейгън и Горбачов ще се срещнат в Москва. Те трябва да обсъдят горещите точки – Централна Америка, Близкия Изток. Палестинците трябва да са там със своя политически план“. За палестинците нямаше да бъде вече реалистично, твърдеше Басам, да искат връщане на всички земи между река Йордан и Средиземно море. „Виж, от реката до морето не се прие.“ – каза Басам на Хабаш. – „Световната общност не може да преглътне това. Това би означавало елиминиране на Израел. Това е черта, отвъд която тези хора не могат

да прекратят“. На следващия месец крал Хюсеин прекъсна всички юридически и административни връзки със Западния бряг „в знак на уважение към ООП“, подготвяйки почва за бъдеща независима държава върху земята, която неговият дядо, Абдула, беше анексирал близо четири десетилетия по-рано.

Нуждата от компромис с Израел стана дори още по-ясна за Басам на 7 декември, когато Горбачов обяви, че Съветският съюз рязко ще намали военното си присъствие в Източна Европа. Сега на съветските сателити щеше да бъде позволено да избират сами собствената си съдба. Басам знаеше, че и палестинските политически фракции, дълго време подкрепяни от Съветския съюз, скоро също щяха да се освободят. Времето за действие беше в този момент, смяташе Басам, и то трябваше да бъде базирано на решение по формулата „две държави“, както си го представяха мнозина поддръжници на Резолуция 242 на ООН.

В средата на декември 1988 година Арафат отлетя за Женева, където беше свикано специално заседание на Общото събрание на ООН, след като на председателя на ООП беше забранено влизане в САЩ. На 14 декември, една година след началото на интифадата, Арафат обяви за пръв път своята безусловна подкрепа на Резолуция 242, което включваше признаване на правото на Израел „да живее в мир в сигурни и признати граници, без заплахи или прилагане на сила“. Арафат също отхвърли „всички форми на тероризъм, включително индивидуален, групов или държавен тероризъм“. Това беше достатъчно за държавния секретар на САЩ, Джордж Шулц, който обяви, че САЩ ще започне диалог с ООП. Съединените щати обаче продължиха да се противопоставят на палестинска държава. Въпреки това, признаването от САЩ водеше към така наречените Мадридски разговори, които пък водеха към Осло. Пътят към компромиса беше отворен.

Башир не беше щастлив. Ако палестинците приемеха 242, той знаеше, че трябваше да признаят правото на Израел да съществува. И ако приемеха Израел и „решението“ по формулата ‘две държави’, какво щеше да се случи с правото на Башир да се върне в ал-Рамла, в държавата, известна сега като Израел? Какво щеше да стане с мечтата на стотици хиляди други от Хайфа, от Яфа, от Лида и от Западен Йерусалим, от Галилея и от пустинята Негев – хора, които бяха бежанци из целия арабски свят и отвъд него? Мечтата за завръщане беше част от самата идентичност на Башир – част от палестинската идентичност – в продължение на цели четири десетилетия. Башир настояваше за правата си, дадени му от Резолюция 194 на ООН. Почти през целия си живот беше наблюдавал как Израел отрича правото му да се върне у дома, докато настаняваше вълни от евреи от Близкия Изток, Етиопия, Аржентина и Съветския съюз. Башир почувства, че не беше прекарал повече от половината си живот като възрастен в затвора, понасяйки унижения, мъчения, бездържавност, а сега и депортация, заради един компромис какъвто Арафат като че ли приемаше.

Един от колегите на Башир разказва за разгорещена дискусия по онова време между Башир и Арафат, но Башир не говореше за това или за своите несъгласия с другите палестински лидери или за стратегията на движението. Това дори важеше и за семейството му; те знаеха малко за спецификата на неговата политическа дейност. „Всичко това е голяма тайна за нас“ – казва Ханом. Зад затворените врати на палестинското движение обаче, Башир имаше репутацията на човек, който казва каквото мисли. „Той се осмеляваше да каже, че е против политиката на преговори при условията, поставени от Съединените щати“ – спомня си един бивш негов другар. – „На публични места показваше единство. Но когато бяха заедно само палестинци, той твърдо отстояваше своите виждания. Не представяше нищо в розова светлина“.

Башир не беше сам. Дори членовете на организация-

та на Арафат се обърнаха срещу него. През август 1989 година Фатах, основната фракция в ООП, съоснована от Арафат, подкрепи подновяване на въоръжената борба срещу Израел.

През пролетта на 1989 година Салах Салах, другарят на Башир от НФОП от палатковия лагер в Ливан, пристигна в Тунис след осемнайсет месеца строга изолация в сирийски затвор. Башир знаеше добре какво може да направи затворът с човек, но все пак, беше шокиран, когато видя измършавелия си приятел. „Достатъчно е да кажа“ – спомня си Салах, – „че в затвора влязох 75 кг и излязох 54“.

Башир и Салах станаха съседи в Тунис, всеки в свой малък апартамент. Често те си готвеха заедно; Башир насърчаваше приятеля си да яде колкото може. Играеха шах и табла, пушеха наргилетата си и развиваха стратегията за бъдещето на Палестина и нейното движение за освобождение чрез борба.

Някои следобеди Башир и Салах седяха спокойно на слънце, кроейки планове и отдавайки се на спомени в своите шезлонги. От време на време Башир разказваше на Салах за Далия и къщата в ал-Рамла. „Показваше ми документи от една папка, която носеше със себе си“ – спомня си Салах. „В папката имаше изрезки от вестници и лични писма“, включително писмото от Далия.

Башир беше чел изрезката от „Джерусалем пост“ много пъти. Той беше трогнат от публичното признаване на Далия на експулсирането от ал-Рамла и Лида (Лод); от заявлението ѝ, че „у мен се засилваше чувството, че този дом не беше само мой дом“ и че „лимоновото дърво, което раждаше толкова много плод и ни даряваше с толкова много наслада, живееше също и в сърцата на други хора“. Все пак, Башир беше изненадан от това, че Далия говори за негови „минали терористични действия“ и че го увещава да трансформира политиката си и да прегърне ненасилието.

Каква ирония, мислеше си той, че прочете за пръв път писмото само няколко часа преди „неизвестни лица“ да взривят „Ал-Авда“, който щеше да отплава на мирно пътуване до Палестина.

Месеци наред Башир обмисляше как по най-добрия начин да отговори на Далия. Той имаше да ѝ каже нещо много важно, нещо, което не беше разкрил през тези двайсет и една години, откакто я познаваше.

Далия не си спомня точно къде е била, когато е получила писмото от Башир и дори кой ѝ го е донесъл. Може да е донесено от журналист, дошъл в Йерусалим от Тунис; може да ѝ е донесено от приятел на Башир или израелски мирен активист.

Писмото беше преведено от арабски, беше отпечатано на страници с единичен интервал между редовете и натъпкано в дебел плик. Седемнайсет години по-късно Далия все още пазеше писмото заедно с оригинала на арабски, написан от ръката на Башир. „Скъпа Далия“ – започваше писмото.

„Вярно е, че се запознахме, както ти споменавах в писмото си, при необичайни и неочаквани обстоятелства... Вярно е и, че след като се запознахме всеки един от нас стана част от живота на другия. Не отричам, че това, което усетих у теб, Далия – нравственост, скромност и чувствителност, оставиха дълбока следа у мен, която не мога да пренебрегна. Имаше дори шесто чувство, което ми казваше, че в това човешко същество, с което съм се запознал, живее будно, живо съзнание, което един ден ще се изрази.

Писмото ти, което пристигна в периода на изгнанието ми от моята земя, от земята на моята страна, Палестина, след нашия диалог, разговори и опознаване, стана разговор в пресата, в медиите и дори разговор на всички хора, чието съзнание ги подтикна да приемат истината за това, което в

действителност се случва, и да преоценят онова, което се е случило.

Позволи ми първо да изразя своята привързаност и уважение, както и своята признателност за това, че имаше куража да ми пишеш и смелостта да изложиш идеите, съдържащи се в писмото ти. Позволи ми да изразя своето уважение към съпруга ти Йехезкел Ландау, към когото тая много признателност...”

Писмото на Башир, Далия разбра, отразяваше многото часове разговори, които двамата бяха провели, преди Башир да влезе в затвора през 1969 година: огромна лична топлина, която по някакъв начин превъзможваше бездната от страдание и недоверие. Той ѝ казва, че е говорил много пъти за нея с „моите другари“, много пъти, докато „живеехме в гробовете на живите мъртъвци, докато излеждах присъдата си – петнайсет години от разцвета на младостта ми“ в затвора – присъда, за която, настоява той, нямаше „никаква причина, освен че бях борец за свобода, влюбен в своята родина и отдаден на нейната кауза“.

Сега Далия прочете как Башир отвърща на предположението ѝ, че всяко от неговите действия „сееше омраза“, както тя предполага в отвореното си писмо. Напротив, пише той, „ционисткото ръководство сееше омраза в душите на поколение след поколение“.

„Който сее ечемик, Далия, никога няма да жъне пшеница. И който сее омраза, никога не може да пожъне любов. Това ръководство пося омраза в нашите сърца, не признателност. То унищожи всички човешки ценности в деня, в който унищожи нашето детство, нашето съществуване и нашето право да живеем на земята на нашата родина. Твоята промяна, Далия, и твоята нова перспектива бяха постигнати чрез търсене и проучване. Също, и твоята възможност да виждаш нещата както са в действителност, а не по начина,

по който ти се казват.

Ние бяхме прогонени със силата на оръжията. Бяхме прогонени и тръгнахме пеша. Бяхме прогонени и използвахме земята за легло. И небето за завивка. И бяхме хранени от трохите на онези правителства и международни организации, които ни даваха подаянията си. Бяхме прогонени, но оставихме душите си, надеждите си и детството си в Палестина. Оставихме радостите и тъгите си. Оставихме ги във всяко кътче и във всяка песъчинка на Палестина. Оставихме ги във всеки лимон, във всяка маслина. Оставихме ги в розите и цветята. Оставихме ги в цъфтящото дърво, изправено с гордост пред входа на къщата ни в ал-Рамла. Оставихме ги в останките на нашите бащи и предци. Оставихме ги като свидетели и история. Оставихме ги, надявайки се, че ще се завърнем“.

Далия продължи да чете как Башир реагира на нейното описание на действията му като терористични: „Не можеш да сложиш знак на равенство между борбата на народа за освобождение, независимост и самоопределение“ – пише той, – „не можеш да сложиш знак на равенство между това и агресия, експанзионизъм и потискане на другите“. Що се отнася до това да опита ненасилнически подход, както Далия го увещаваше в откритото си писмо, Башир пише:

„Далия, опитах се да се върна в Палестина на борда на Кораба на завръщането („Ал-Авда“), следвайки пътя на Ганди. Не носех ракети или бомби... Носех своята история и любовта си към своята родината. Но какъв беше резултатът, Далия? Корабът беше потопен, преди да отплава. Беше потопен, докато беше в кипърско пристанище. Потопиха го, за да не се върнем... Защо не ни се дава право да се завърнем? Защо ни се пречи да определим бъдещето си и да основем своя държава? Защо съм прогонен от своята родина? Защо съм разделен от децата си, Ахмад и Ханине, от съпругата

си, от майка си, от моите братя и сестри, от моето семейство?“

„Искам да чуеш нещо ново, Далия“ – продължава Башир.

„Знаеш ли, Далия, че през 1948 година, с детска невинност, си играх с една от играчките-бомби, разпръснати от ционистите – от „Щерн“, Хагана и Иргун? Подаръците на терористичните ционистки организации за децата на Палестина...“

Семейството му било в Газа, обяснява Башир, в края на 1948 година, скоро, след като пристигнали от Рамала. Башир, Нуха и другите братя и сестри си играели в мръсен двор край къщата им от бетонни блокове. Те видели нещо проблясващо на слънцето. То било с форма на луковица с показващ се фитил. Изглеждало като фенер. Децата го занесли вътре. Башир държал новата играчка, а другите деца го наобиколили. В ъгъла на кухнята имало глинена стомна. Едно от децата се спънало в нея и тя се разбила на пода. Децата се разбягали. Башир останал сам с играчката в ръце. Изведнъж станала експлозия.

„Играчката-бомба експлодира в лявата ми ръка и раздробила дланта ми, разпръсна костите и плътта ми. И проля кръвта ми, за да я смеси с пръстта на Палестина, да прегърне лимоните и маслиновите листа, да полепне по фурмите и цветовете на нашето дърво *фитна*“.

При експлозията в Газа шестгодишният Башир загубва четири пръста и дланта на лявата си ръка.

„Кой има повече право на завръщане, Далия? Шарански, руснакът, който няма културна, езикова и историческа свързаност с Палестина? Или палестинецът Башир, който е

свързан с Палестина с езика, културата, историята, семейството и останките от дланта ми, която оставих в Палестина? Не ми ли дължи светът правото да се завърна при себе си, да събере отново дланта си с тялото си? Защо да живея без самоличността си и без родината си, докато дланта ми остава в Палестина?“

Далия гледаше вторачено в страницата с изумление. Тя беше поразена. Как можеше да познава Башир от двайсет и една години и да не знае, че липсва лявата му ръка? Бавно тя осъзна: ръката му винаги беше джоба. Тя винаги беше скрита – толкова добре скрита, че тя изобщо не узна, изобщо не я видя. Сега Далия разбра: тя беше виждала само левия палец, подаващ се над ръба на джоба. Изглеждаше толкова естествено.

Още от дете Далия носеше дар на съпричастност: към децата на преживелите Холокоста, към съучениците си сефарди и към арабите като Башир, които някога бяха живели в Рамла. При всеки отделен случай тя се бореше да влезе в преживяванията на някой друг чрез способностите на своето собствено въображение. Мислеше си за шестгодишния Башир, с липсваща ръка, в Газа през 1948 година.

Далия разбра, че почти през целия си живот Башир е обвинявал ционистите за поставянето на бомбите-„играчки“ в пясъците на Газа, за да осакатяват палестински деца. „Бях поразена от силата на неговото схващане, че ционизмът е това проявление на невероятното зло и че това е неговият опит“ – спомня си тя. Но тя е дете на Цион, „планината на Господ“. „Нямаше начин да приема това описание на ционистите, на моя народ, на мен, като израз на тъмнина. За мен Цион е израз на моя много древен копнеж, за мен той е дума, символизираща убежище за моя народ и нашето колективно изражение тук. А за него това е режим на терор. Нещо, което го задължава да се бори. И да оказва съпротива по всякакъв начин. И след като за него ционизмът е режим

на терор, то тероризмът е подобаващ отговор!“

Далия повиши глас. Направи пауза и се концентрира, преди да заговори отново: „И аз разбрах, че не мога да си позволя да се боря с една погрешна позиция чрез друга погрешна позиция. Това не водеше до *никъде*!“

Писмото на Башир беше към края си. „Не искам да те претоварвам, Далия“ – пише той.

„Знам колко си чувствителна. Знам колко те боли. Не искам да ти причинявам болка. Всичко, което желая за теб и мен е да се борим заедно с всички хора, обичащи мира и свободата за установяване на демократична народна държава. И да се борим заедно за осъществяване на дело на идеята на Далия за център за отглеждане на деца. И да се бориш с мен за завръщането ми при моята майка, моята съпруга и моите деца, в моята родина, да се бориш с мен отново да се събера със своята длан, дланта ми, която се смеси с всяка частица от палестинската земя.

Оставам с уважение, твой
Башир“

Далия седеше мълчалива дълго време, „напълно потресена“, вторачила се в писмото. Тя се опита да влезе в психологическата реалност на човека, който го беше писал. Башир отправяше призив към Далия да му помогне да се завърне в родината си. С какви средства? – продължаваше да се пита. Далия отдавна беше чула предложението на Башир земята на Израел и Палестина да се превърне в една демократична светска държава за всички хора от историческа Палестина. Тя обаче смяташе, че една държава означаваше край на Израел и по тази причина тя не можеше да подкрепи идеята на Башир или неговата вяра в правото на палестинците да се завърнат по старите си домове. Истина беше, че Далия беше предложила да върне къщата си на Башир или поне да намери някакъв начин да подели

наследството ѝ, но тя трябваше надълго и на широко да обяснява, че това е личен избор, който да не бъде разбран като подкрепа на по-широко право на завръщане на палестинците. Изглеждаше неизбежно това Башир и Далия никога да не изгледят своите различия.

През септември 1989 година, скоро след като беше получила, прочела и препрочитала писмото на Башир от Тунис, Далия караше от Йерусалим, където сега живееше, нагоре по гладката криволичеща магистрала към билото на Кастел, където Хагана беше спечелила решаваща битка за контрол върху пътя по време на израелската Война за независимост; покрай каменните минарета на джамията в арабското село Абу Гош; надолу по планинския склон, докато отвесните планински стени се затваряха при Баб ал-Уад, Вратата на Долината; покрай изгорели останки от израелски камиони и джипове, взривени при минали битки и сега украсени с венци; през долината на Латрун; покрай една стара позната фабрика за цимент; и накрая до друсането през железопътните прелези в покрайнините на Рамла. Далия се връщаше в своя град.

Беше време да се придвижи напред плана в чест на общата история на семействата Хаири и Ешкенази. Далия мина покрай градския съвет на Рамла – арабска къща, която някога беше принадлежала на Шейх Мустафа Хаири – и паркира пред офиса на градския културен център на улица Вайцман, където скоро се здрависваше с млад арабин на име Михаил Фанус.

Фамилната история на семейство Фанус в Рамла продължаваше векове наред; Бащата на Михаил, Салем, християнски свещеник, беше държан като военнопленник от израелската армия след окупацията на ал-Рамла през 1948 година. Салем Фанус беше приел пленничеството в лагера за военнопленници като божия воля, но в продължение на няколко десетилетия той не беше разказвал на децата си

за него, а направи това едва няколко дни преди смъртта си. Той каза на Михаил: „Християнството е любов. Не исках да мразиш евреите. Те са ти съседи“.

„Земите му бяха отнети“ – спомня си Михаил. – „Той се оказа в различен живот, различна култура, различна реалност. Бил затворен девет месеца. И се почувствал чужденец в собствения си дом. А през цялото време говореше за Исус. И изобщо не намрази всички онези, които го нараниха. Това е удивително“.

Михаил беше прекарал голяма част от трийсетгодишния си живот, за да помири своята самоличност като палестинец християнин с тази на гражданин на Израел. Той беше израсъл с ционистките разкази, които за едно арабско момче по същността си бяха объркващи. Когато съучениците му твърдяха, че арабите бяха избягали от Рамла като страхливци, Михаил викаше: „*Не*, не са, само попитайте баща ми!“

В началото на 1970-те Михаил учеше в прогимназия на Западния бряг и разбра какво означава да си палестинец под окупация. По-късно се върна у дома, за да учи в гимназията на Рамла и Лод и се опита отново да се приспособи към ционистката си среда. Той дори се опита да приеме ционистките разкази за известно време, докато израстваше до председателството на ученическия съвет в почти стопроцентово еврейската гимназия в Рамла. От 850 ученици само 6 бяха араби. През последната година в гимназията му казаха, че няма необходимите качества, за да посещава лагер за военно обучение заедно с еврейските си съученици. Михаил разбра, че това е просто защото е арабин. Той започна да разбира защо хората говореха за него като „демографски проблем“ в Израел.

През 1989 година Михаил Фанус беше избран за съветник в градския съвет на Рамла – беше едва вторият арабин от 1948 година. Платформата му беше базирана на антирасизъм и защита правата на арабското малцинство в

Израел, което съставляваше близо 20 процента от населението.

Няколко минути след като Далия пристигна в културния център на Рамла, тя и Михаил се бяха задълбочили в разговора си. Отначало като че ли за другите израелци, присъстващи на срещата, беше неловко, поради темата, но скоро нито Далия, нито Михаил им обръщаше някакво внимание. Далия разказа на Михаил своята история и историята на къщата, построена през 1936 година от Ахмад Хаири – домът, който беше в центъра на нейния живот и този на Башир.

Желанието на Михаил беше да служи на арабското население на Рамла доколкото знаеше как; може би на него му хрумна, точно както хрумна на Далия, че те могат да работят заедно, за да участват заедно в осъществяване на мечтите си. Всеки искаше да направи нещо за арабското население и да осигури място, където да могат да се срещат араби и евреи.

Далия предложи на Михаил да бъде християнски арабски партньор в едно начинание, което щеше да свидетелства за историята на араби и евреи. То щеше да включва детска градина за арабските деца от Рамла и център за арабско-еврейско съвместно съществуване.

„Ето някой, който ми разказва моята история“ – спомня си Михаил, мислейки си за това време. – „Това е история от 1948 година и за едни хора, които намират дом и за други, които изгубват своя дом. Тя нямаше да се случи, без да стане и едното, и другото“.

Той погледна към Далия и каза: „Можем да мечтаем заедно“.

През октомври 1991 година първите арабски деца на възраст за детска градина минаха през вратите, които Ахмад Хаири беше изработил и монтира петдесет и пет години по-рано. Това беше началото на мечтата на Башир: да доне-

се радост за децата от ал-Рамла. Скоро мисията се разшири, включвайки виждането на Далия, Йехезкел и Михаил: да бъде място за срещи между араби и евреи.

Нарекоха я Отворен дом.